

MARIA WOJTAK, O JEZYKU I STYLU POLSKIEGO
DRAMATU. STUDIA I SZKICE, Lublin: Wydawnictwo
UMCS, 2014, 285 s.

Książka *O języku i stylu polskiego dramatu. Studia i szkice* pióra Marii Wojtak to znakomicie pomyślana monografia stylu polskiego dramatu. Wprawdzie autorka skromnie we wstępie zaznacza, że w jej zamierzeniu jest to antologia, jednak tak wieloaspektowy ogląd dramatu polskiego (niemalże z wszystkich epok literackich, od staropolszczyzny po wiek XX) pozwala uznać pracę za monografię. Należy podkreślić, że w literaturze lingwistycznej nie ma dotychczas tak pełnego opracowania dramatu polskiego. Ukazały się jedynie publikacje częściowe, w większości autorstwa Marii Wojtak, rozproszone niestety w różnych wydawnictwach, co nie ułatwia lektury. Należy więc cieszyć się, że autorka o tak bogatym doświadczeniu badawczym (wszak w swym dorobku ma 36 artykułów oraz dwie książki poświęcone dramatowi) sumuje swoje wieloletnie dokonania, oddając w ręce czytelnika książkę pięknie przemyślaną, którą zapewne zainteresuje się każdy filolog, zarówno językoznawca, jak i literaturoznawca.

Podziwiać można erudycję autorki, która ujawnia się nie tylko w tekście głównym, ale także w licznych polemicznych przypisach. Jaką trzeba mieć wiedzę, znajomość literatury przedmiotu, świetny warsztat analityczny i teoretyczny, by z takim znawstwem opisać utwory dramatyczne, które powstały w różnych epokach literackich. Docenić należy nie tylko wysoką świadomość metodologiczną, ale i dydaktyczną – autorka dba o odbiorcę, prowadzi czytelnika od pierwszych stron książki, wyjaśnia intencje swego działania oraz procedury badawcze. Podziwiać można koncept, dzięki któremu czytelnik ogląda polski dramat wielostronnie – w perspektywie stylistycznej, genologicznej, indywidualności twórczej oraz w perspektywie pojedynczego utworu.

Na podkreślenie zasługuje bardzo dobrze przemyślana kompozycja całości i wewnętrzna każdego rozdziału (każdy zawiera krótki wstęp i posumowanie). Książkę otwiera rozdział przedstawiający założenia analiz, wyjaśniający pod-

stawowe pojęcia i kroki badawcze. Autorka uzasadnia wybór najważniejszych, jej zdaniem, perspektyw opisu dramatu. Traktując dramat jako wypowiedź literacką o osobliwym statusie, „dookreślonym przez opozycje między jej formą utrwaloną a formą potencjalną, a więc wyznaczonym przez bieguny literackości i piśmienności – po stronie formy utrwalonej i bieguny teatralności oraz oralności – po stronie formy potencjalnej” (s. 25), słusznie decyduje się na wieloaspektowy, porównawczy charakter opisu oraz technikę przybliżeń, uznając je za stałe składniki procedur badawczych. Składnikami zmiennymi czyni: szczegółowy przedmiot badań, konteksty interpretacyjne, cele opisów, charakterystykę wyznaczników konwencji w ramach badań nad nurtem, gatunkiem lub jego pojedynczą realizacją, ustalanie przejawów oryginalności dorobku danego twórcy czy pojedynczego utworu.

Rozdział *W perspektywie okresu bądź nurtu* przynosi wskazanie możliwości, potrzeb i perspektyw badań nad językiem i stylem dramatu polskiego romantyzmu. Ta część opracowania jest niezwykle ważna, zwłaszcza w sytuacji braku monografii dramatu okresu romantyzmu (nie doczekały się jej nawet wybitne dzieła tego okresu, m.in. *Dziady*, *Kordian*, *Nie-boska komedia*). Zdaniem lubelskiej badaczki dla dramatu tego okresu szczególnie istotne są odniesienia do wzorców gatunkowych, mogą one bowiem znacząco pomóc w stylistycznej interpretacji tekstów zarówno ze względu na możliwość ustalenia genezy zastosowanych środków, jak i pokazania bogactwa form oraz źródeł polifonii stylistycznej. Maria Wojtak podkreśla, że analizy stylistyczne dramatów okresu romantyzmu powinna cechować wieloaspektowość, postuluje także stosowanie techniki przybliżeń, czyli zmiany perspektywy opisu. W dalszej części rozdziału pokazuje, jak można (i powinno się!) analizować dramat romantyczny, a czyni to na przykładzie utworu Cypriana Kamila Norwida *Pierścień Wielkiej Damy*, który jest reprezentatywnym okazem formy dramatycznej okresu romantyzmu. Można podziwiać tu kunszt analityczny i interpretacyjny autorki, ale również należy docenić umiejętność programowania dalszych badań.

Kolejny rozdział przynosi zmianę perspektywy opisu – uwypuklenie płaszczyzny genologicznej. Badaczka przedstawia ciąg gatunkowy komedii polskiej od XVI do XIX wieku, a więc od okresu krystalizowania się modelu komedii poprzez modyfikacje wzorca kanonicznego. Zauważa, że przeobrażenia dotyczą wszystkich składników wzorca, zarówno aspektu strukturalnego, jak i semantycznego, pragmatycznego oraz stylistycznego, i prowadzą do powstania trzech jego wariantów: wzorca kanonicznego, wzorców alternacyjnych i adaptacyj-

nych. Przeobrażenia komedii autorka pokazuje na przykładzie *Fantazego* Juliusza Słowackiego. Trzeba zaznaczyć, że *Fantazy* nawiązuje do kilku wersji komedii (obyczajowej, salonowej, intrygi oraz komedii charakterów), do romansu rycerskiego i sentymentalnego, a także do ballady. Słowacki nawiązuje do wzorca gatunkowego komedii i w sposób oryginalny modyfikuje ten wzorzec. Przekształceń nie da się sprowadzić do wariantu alternacyjnego czy adaptacyjnego wzorca gatunkowego. Zdaniem Wojtak *Fantazy* to arcydzieło, a jego mistrzostwo wiązać trzeba ze zderzeniem poetyckości i kolokwialności oraz potoczności.

W dalszej części autorka pisze o zróżnicowaniu stylistycznym komedii oświeceniowych. Porusza zagadnienie niezwykle ważne, odczuwając brak wyczerpującej charakterystyki stylistycznej utworów komediowych tego okresu, wysuwa hipotezę o wielostylowości tych utworów, przy czym wyróżnia: wielostylowość motywowaną genologicznie, wielostylowość syntetyzującą, wielofunkcyjną grę stylów, dydaktyzm elegancko stonowany i związane z nim formy wielostykowości oraz moralizatorską konfrontację stylów. Najwięcej uwagi poświęca moralizatorskiej konfrontacji stylów (na przykładzie komedii Franciszka Bohomolca) oraz wielostylowości syntetyzującej (analizie poddano *Powrót posła* Juliana Ursyna Niemcewicza), co związane jest z rolą, jaką w ciągu gatunkowym odegrały utwory reprezentujące te nurty stylizatorskie.

Dydaktyczne walory komedii oświeceniowych ukazuje na przykładzie *Pieniacza* Ignacego Krasickiego oraz *Małżeństwa z kalendarza* Franciszka Bohomolca. Udowadnia, że ich wspólną cechą jest powtarzanie tych samych ocen i środków wyrażania, a więc uruchomienie mechanizmu nagromadzenia z jednoczesnym uwzględnieniem kontrastowych zestawień ocen i form, co pozwala uznać parodiowanie za podstawową formę realizacji nastawienia dialogu komediowego na pouczanie, przekonywanie i wychowanie.

Aby w pełni ukazać ciąg gatunkowy dramatu polskiego, analizie poddaje również dramaty produkcyjne okresu socrealizmu, które (pisane na zamówienie) podporządkowane były potrzebom ideologii i perswazji. Badaczka zauważa istnienie produkcyjniaków serio i produkcyjniaków z elementami komediowymi. Dobrze się stało, że uwagi o wyznacznikach dramatu produkcyjnego znalazły się w tym opracowaniu, bowiem mało są znane, literatura na ich temat bardzo uboga, a stanowią przecież ogniwo w ciągu gatunkowym dramatu.

Rozdział *W perspektywie indywidualności twórczej* przynosi dwa świetne szkice o utworach dramatycznych Aleksandra Fredry oraz Sławomira Mrożka. Zderzenie tych dwóch wielkich, a jakże różnych (klasyk i eksperymentator) osobowości twórczych to prawdziwy majstersztyk. Zachwyca subtelnością analizy i interpretacji zwłaszcza analiza komizmu Aleksandra Fredry. Wychwylenie i opisanie wszystkich jego wyznaczników i funkcji to zadanie na pełną monografię, a tu otrzymujemy piękną syntezę wraz z licznymi przykładami. Maria Wojtak potrafiła komizm utworów dramatycznych Fredry osadzić w dziejach gatunku, a jednocześnie wskazać nie tylko najważniejsze wyróżniki Fredrowskiego humoru, ale pokazać także, na czym polega wielkość Fredry, udowodniła, że nie bez kozery uznawany jest on za „najświetniejszego komediopisarza polskiego wszystkich czasów”.

W szkicu poświęconym eksperymentom stylistycznym i językowym Sławomira Mrożka słusznie przyjmuje autorka perspektywę komunikacyjną, pozwala ona bowiem w pełni przedstawić polifonię stylistyczną dramatów tegoż twórcy. Wielostylowość utworów Mrożka traktuje jako rezultat eksperymentatorskich poczynań dramaturga. Doceniając operatywność pojęcia *stylizacja*, zespół procesów kształtujących styl Mrożka ujmuje w kategoriach stylizacji. Uważa, że w dramaturgii Mrożka kategoria ta powinna być ujmowana zarówno jako zespół literackich odwołań do zachowań językowych funkcjonujących poza literaturą, jak i czysta gra literacka.

Zamykają książkę wzorcowe (modelowe) analizy stylistyczne trzech utworów dramatycznych: *Krakowiaków i Górali* Wojciecha Bogusławskiego, *Gracza* Adama Kazimierza Czartoryskiego oraz *Fantazego* Juliusza Słowackiego.

Dzieło Wojciecha Bogusławskiego to w zasadzie wierszowana opera komiczna wywodząca się z ludowej pastorałki. Składa się z dialogów lub monologów przeznaczonych do wygłaszania (w tym monologów na stronie) oraz partii śpiewanych. Dominującą formą organizacji tekstu są jednak dialogi, a ich kształt przesądza o dominantach stylistycznych utworu. Maria Wojtak analizie poddaje przede wszystkim wykładniki stylizacji na język mówiony potoczny. Stwierdza, że wzorcem stylizacyjnym dla Bogusławskiego nie była autentyczna gwara, lecz literacki obraz gwary utrwalaony w dramatach przez jego poprzedników, kształtowany zatem w kolejnych ogniwach ciągu gatunkowego. W sztuce Bogusławskiego obserwuje bogactwo stylistycznych rejestrów. Obecne są w niej liczne składniki autentycznego folkloru, w niektórych fragmentach najbardziej trwale składniki ludowego stylu artystycznego funkcjonują w roli dominanty

stylistycznej. Zdaniem badaczki o stylu *Krakowiaków i Górali* decydują w znacznej mierze intertekstualne kondensaty. Obserwuje się w tym dziele zarówno prostotę, jak i patos, pospolitość, ale i wzniosłość.

Istotnym ogniwem ciągu gatunkowego jest też *Gracz* Adama Kazimierza Czartoryskiego, dlatego dobrze się stało, że autorka poddała analizie stylistycznej również tę mniej znaną komedię oświeceniową. Podstawowym wyróżnikiem stylu Czartoryskiego jest potoczność w rejestrach wysokich; tylko w nielicznych dialogach pojawiają się elementy niskiego stylu potocznego. Obserwuje się w tej sztuce także elementy socjolektu karciarzy, sparodiowaną mowę cudzoziemców oraz „całą paletę rejestrów szczegółowych, zmieniających klimat i ekspresję stylistyczną poszczególnych scen” (s. 247).

Prawdziwą perełką jest szkic o kunszcie stylizatorskim Juliusza Słowackiego. *Fantazego* traktuje autorka jako przejaw literackiej komunikacji, a więc jako formę wypowiedzi realizującą się w sposób typowy dla dramatu na dwóch zasadniczych płaszczyznach: płaszczyźnie komunikacji zewnątrztekstowej i płaszczyźnie komunikacji wewnątrztekstowej (s. 198–199). By w pełni pokazać kunszt Słowackiego, nie tylko deklaruje wielopłaszczyznowość charakterystyk i zmiany perspektyw analiz, stosowanie techniki zbliżania, a niekiedy powiększania wybranych aspektów, ale je realizuje. Szkic imponuje bogactwem treści, subtelnością analiz i interpretacji. Tu w pełni widać, wspartą rozległą wiedzą i warsztatem metodologicznym, wirtuozerię prowadzonych analiz.

Książka *O języku i stylu polskiego dramatu* urzeka czytelnika piękną polszczyzną, jasnym tokiem wykładu, przejrzystą kompozycją i dbałością o wewnętrzną spójność, trafnością analiz usytuowanych w szerokim kontekście kulturowym, a także erudycją autorki swobodnie poruszającej się wśród licznie w tekście przywoływanej literatury przedmiotu. Zwraca uwagę wysoki poziom metodologiczny i merytoryczny opracowania. Znakomite pióro i gruntowne znawstwo problematyki sprawiają, że z ogromną przyjemnością i zainteresowaniem wielkim czyta się to dzieło będące mistrzowskim opracowaniem dramatu polskiego. Zamieszczone w nim szkice są nie tylko oryginalnym głosem językoznawcy, odznaczają się także perspektywą transdyscyplinarną. Gorąco polecam lekturę tej książki zarówno lingwistom, jak i literaturoznawcom. Monografia Marii Wojtak stanowi prawdziwą intelektualną ucztę.

Dodać należy, że publikacja Marii Wojtak, wydana nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, została nagrodzona w konkursie orga-

nizowanym przez Stowarzyszenie Wydawców Szkół Wyższych na najlepszy podręcznik i skrypt akademicki w 2014 r. Gratulacje dla autorki i wydawnictwa za staranne edytorskie opracowanie tej jakże interesującej, interdyscyplinarnej, mistrzowsko napisanej książki.

EWA MALINOWSKA